

УЗРО

Фантастик кисса

«Шарқ юлдузи» журнали
2011 йил, 5-сон

Саидносир хуржунида олиб борган ярим ботмонча оқ жўхори бир зумда бир сиқим пулга айланди. Разм солиб қараса, бугун бозорга умуман дон тушмаган экан. Охирги бир қуруш¹ донни тиланчи чолга бепул берди. Чолнинг дуо учун кўтарилган кўллари кўриб сесканди. Одам ҳам бунчалик ориқ бўладими!.. Дархол тавба қилди. Оиласи нисбатан тўқлиги учун аллоҳга шукроналар келтириб, расталар томон юрди. Сотувчи харидордан кўп. Уларнинг аксарияти каттариб, юриб кетган боласининг бешиги ва адоғараваси², эски пойабзал ва кийим-кечаклар, ишлатилган қозон-товок, фақат куруққа ярайдиган мато парчалари, фойдаланилган ип-арқон каби матоҳлар сотаётган кишилар эди. Одамларнинг кўзида кўрқув, юзида ҳадик муҳрланиб қолгандек эди...

Ўйлаб қараса, бозорга келмаганига бир йилдан ошибди. Бир йилда шунча кўрғиликми? Қани дон-дун, мева-чевалар залваридан майишиб турган расталар? Қани қуёш билан ранг талашадиган газмоллар растаси? Кирсанг, чиққинг келмас гилам бозори қани? “Кел-ҳо-кел”лаб ақлингни шоширадиган ҳолвапазлар, нишолдапазлар қатори қани? Одамлар юзи-кўзидаги шижоат, ишонч ва жўмардлик, сўзидаги дағишма³ ҳазил қаерга йўқолди? Шуми ишчи-деҳқон иродаси?! Шуми шўролар истаги?!.

Саидносирнинг хўрлиги келди. Томоғига тикилиб келган ёш

---

¹ Беш бармоқнинг бирикишидан ҳосил бўладиган чуқурча.

² Гўдакни юришга ўргатиш учун ясалган уч ғилдиракли махсус аравача.

³ Хоразмда аскияга ўхшаш халқ оғзаки ижоди жанри.

бўғзини қисди. Ҳали ҳам бозор аталаётган қашшоқ оломон тўпланган майдонга қараб, жим туриб қолди.

– Бўтам, барчаси ўзидан! Аллоҳнинг иродаси бу. Бандаси кўлидан келадиган ҳеч қандай тадбир йўқ, ўғлим!.. Сабр қилгин!..

Саидносир ғам ва мушоҳада таъсирида эгилган бошини кўтариб, шундайгина чап ёнида турган нуроний чехрали чолни кўрди. Салом бериб ҳам улгурмади. Бошида ихчамгина малларанг салла, унниққан чийбахмал чопони устидан салласи рангида белбоғ тортган, кўлидаги ҳассаси ҳам ўзига ярашган бу чол жадал бурилиб, одамлар орасига сингди. Бу қисқа учрашув йигитнинг ўксик руҳини бир оз кўтаргандек бўлди. Бу хил гапларни кўп эшитган, ўкиган, уларнинг асосини ҳам яхши билади.

У бир нарсадан ҳайратда эди. Чол нима учун оломон ичидан айнан уни танлади?..

Йигит уйига келганда Саидмансур эшон кўрпачада ёнбошлаган кўйи қандайдир китоб мутолааси билан банд эди.

Саидносир салом-алиқдан сўнг бўш кўлини кўксига қўйганча ота қаршисида тиззалаб ўтирди, харид қилинган нарсаларни дастурхонга қўйди.

– Отажон, тузукмисиз?.. Сизга навот ва анор олдим. Асал, седана, сарим-соқпиёзларни тополмадим, умуман, дориворлар растаси йўқ негадир... Отажон, анор сиқиб берайинми?..

– Майли, ичиб кўрай озгина...

Шу пайт хонага Муслима хола кириб келди.

Саидносир ўрнидан учиб турди.

– Ассалому алайкум!

– Валайкум ассалом! Омон бориб-келдингизми, ўғлим?

– Жўхори яхши сотилди. Бироқ отамга навот ва анордан бўлак ҳеч вақо ололмадим. Бозор йўқ ҳисоби...

Онанинг назари тугунчадаги анорлар тагида тахлоғлиқ кулранг матога тушди.

– Буни яхши олибсиз, ўғлим! Зубайджонимга курта⁴ қиламан! Қиши бўйи совуқ нелигини билмайди, аллоҳ ёр бўлса... Лоақал

---

⁴ Гўдаклар учун узун қилиб тикиладиган олди берк пахталик, сирма кийим (замонавий “куртка” атамаси замирида шу ном ётади).

биринчи кийими янги матодан бўлсин жигаргинамнинг. – Хола эрига қаради. – Ҳай, дадаси, розимисиз? – Чоли назаридан маъқуллаш мазмунини уққан аёл яна ўғлига юзланиб деди: – Астарлик учун чорак газ бўз ҳам олақолмабсиз-да, болам?!

– Газмол растаси умуман йўқ, энажон. Шуни ҳам эски-тускилар орасидан зўрға топдим.

Саидносир отасига анор сиқиб бергач, хужрасига ошиқди. Она-бола уйкуда экан. Бешик ёнига чўккалаб, бешикпўшнинг бир қанотини кўтарди, ўғли устида эгилиб, лабларини пешонасига қўйди. Кейин ёноқчаларидан ўпди. Зубайджон юзига теккан иссиқни сезиб, лабчаларини чўччайтирганича ҳарорат манбаини излади. Йигит зурриётига тикилган кўйи яратганга шукроналар қилди. Туғруқдан кейин ҳали оёққа туриб улгурмаган қаллиғи Шарифа томонга ҳам кулимсиб қаради. Ёнига ўтириб, соқоли билан сақоғини⁵ қитиқлади.

– Вой, ўлай! Бу нимангиз, язнаси. Энам кириб қолса, нима бўлади?! – Шарифа қитиқдан уйғонди. У келин бўлиб тушибдики, ўз ука-сингилларини назарда тутиб бўлса керак, эрини язнаси деб чақирарди.

– Не дедингиз, ҳалиям “язна” мизми? Бир ҳафтадан буён дадасига айланмадикми?! – пичирлади Саидносир қаллиғи қулоғига. Аввал рўмолидан чиқиб турган сочларини, текис, мушкин қошларини силади, сўнгра юз-кўзиларидан қайноқ бўсалар олди.

– Қўйинг, йўғаса Зубайджонга айтиб бераман! – нозланди қаллиғи. – Қўйинг дедим-ку! Қирқ кунгача хужрага киришга ҳам ҳақингиз йўқ, дадажониси!.. – деди жувон кейинги сўзга ёқимли урғу бериб.

Саидносир бахтиёр эди. Шу кайфиятда ғайрат билан ишлади: икки хужра учун ўтин ҳозирлади – ўзлари қунишиб амаллашлари мумкин, аммо Зубайджон совқотади. У ёқда отасининг иссиғи ошиб ётибди; мусодарадан қолган бузоқ ва қўй учун сомон қирқиб, беда билан аралаштирди. Ҳар куни овора бўлиб юрадими, бир ҳафталигини тайёрлаб қўйди...

Кечки овқатга товукшўрва пиширилди. Чақалоқнинг бўйни тезроқ қотиши учун онаси шўрвада пишган хўрознинг бўйнини ейиши керак

---

⁵ Ияк, бақбақа.

эмиш. Шамоллаб ётган оила сардорига ҳам товуқ гўшти қувват ва дармон бўлса не ажаб, деган умидда катакдаги сўнги хўроз сўйилди.

Тановул пайтида икки эркак ота хужрасида овқатланишди, аёллар чиллахонада. Қайноқ шўрва ва қора муруч солинган ширчай таъсирида Саидмансур эшон терлади, анча енгил тортиб, ўғлидан:

– Кўчада нима гаплар? – дея сўради.

– Нўкис⁶ бўйига бир ўзим бориб келдим, ота. Ҳеч ким йўлдош бўлмади. Боя вақтим бўлмай, айтолмовдим. Бозорда бир чолга йўлиқдим...

Саидносир бозор, одамларнинг аҳволи ва ўзи учратгани сирли чол ҳақида тўлқинланиб гапирди. Воқеани эшитган эшон анча таъсирланди. Чолнинг кўриниши, овози, ҳаракатлари ҳақида ўсмоқчилаб сўради. Бироқ ҳеч кимга ўхшатолмади.

– Ҳа, бу мўйсафид анойилардан эмасга ўхшайди, – деди Саидносир эшон. – Ишқилиб яхшиликка бўлсин!

Аслида эшонлик Саидмансур учун лақабдай бир гап. Унинг буваси охун ўтган. Падари бузруквори Саидкамол Бухородаги Мир Араб мадрасасини битирган. Хивадаги мадрасалардан бирида мударрислик қилган. Қандайдир масала устида маъмурият билан низолашиб, овулга қайтган. Тарикат йўлига кириб, эшонлик даражасига етган. Саидкамол эшон болаларини ўқитмай, хат-саводини уйда чиқариб, пешона тери билан умргузаронлик қилишини маъқул кўрди. Шу боис қўшни овулдаги акаси Саиджамол ва болалари кулолчилик орқасида тирикчилик қилишди, Саидмансур ожизаси, икки қиз ва бир ўғилдан иборат оиласини тўрт танобча еридан кирган даромад ҳисобига боқиб келди. Эшонзодалар расмий таҳсил олишмаса ҳам, Куръону ҳадис, фикҳ илмида нари-бери мадраса кўрган муллалардан кам эмасди. Балки шу сабабдандир атроф-жавонибадилар улар номини ҳам нуфузли “эшон” сўзини қўшиб тилга олишарди. Хўжаликларида ҳамма нарса етиб ортарди. Атрофдаги етим-есир, бева-бечораларга ҳам насиба тегарди. Болшой деган бало чиқиб, кулолчилик устахонасию моллари, ерию ундирилган ҳосилни тортиб олди. Бу ёғига худо подшо...

Кечки тановулдан сўнг фотиҳа ўқилгач, Саидмансур ўғлини ёнига

---

⁶ Уруғ номи билан юритиладиган канал.

имлади. Таш-қари эшикни тамбалаб келишни буюрди.

– Ўғлим, – дея ярим овозда гапира бошлади у, – боя тушга яқин Абдурасул оға келди. Бувангнинг Қитайдаги сўфиси, ўша. Айтишича, аҳвол ёмонмиш. Аввалги кун, тунда Қизилчалидаги қозининг икки ўғлини ҳам олиб кетишибди. Ўтган тунда Жалойир ва Уйғурни оралашибди, оғзи қон бўрилар! Мулла Бекмуҳаммад ва анави ғазалчи шоирни опкетишибди. Сахарлаб опкетармиш, қаергалиги фақат ўзларига аён... Энди навбат бизга – Ўртаовул ва Тароқчига келганга ўхшайди. Бу ерда мен, Тароқчида – Ҳикмат мулла!..

– Ота, боримизни тортиб олган бўлишса... Яна нима керак уларга?!

– Буни улардан сўра! Ёшинг ўттизга келди. Тушун!.. Бу сафар шўрога мол эмас, жон керак! Сўзимни бўлмаё эшит! Абдурасул тун яримлаганда келади, уловда. Ҳозирча туркманга кетамиз. Нарёғини толедан кўрамыз!.. Яна эшит, буни ҳам айтиб қўяй – менга бирор нарса бўлса, бардам бўл!.. Иложини топиб, Зубайджонингни ўқит! Ундан охун бувангнинг хиди келади!..

Ота кўз ёшларини тутолмади. Юзида юмалаган иссиқ томчилар соқолидан томчилади.

– Ота, кетмайлик!.. Улар нари борса уч аскар келишар... Жўраларимни чақира-ман. Томдан туриб босамиз. От устидаёк... Мен сизни уларга бериб қўймайман!.. – деди Саидносир муштларини тўқмоқ қилиб, ҳавода силкитганича.

– Жим бўл! Кошки эди улар учта бўлишса! Уларнинг саноғи йўқ. Бугун учовини ўлдирсанг, эртага халқингни туманлаб қиради. Сенга шу керакми?!.

Саидносирни ота овозидаги қатъият ўзига келтирди. Айбли иш қилган кишидек қўл боғлаб, ота олдида бош эгди. Бутун вужудини кулоққа айлантирди.

– Ҳозирдан бошлаб тайёрланинглар! Асосийси китоблар, кўрпа-тўшак, кийимлар. Қўйни сўй! Гўштини тузлаб, мешга бос! Бузоқни кўчага ҳайда!.. Шўро ушлаб олмаса, овулдагиларга биздан эсдалик бўлар... Йўлда мў-мўлаб, ишнинг пачавасини чиқариши мумкин. Энангни чақир! Ҳали ҳеч нарсадан хабари йўқ! Ўзинг ишга кириш! Зубайджонни яхшилаб ўранглар!..

Икки соатча вақт ичида ҳамма нарса тахт бўлди. Қалин кийиниб олган Саид-мансур тақир кат⁷нинг ёноғочига суянганича хомуш ўтирар, лаблари тинимсиз пичир-ларди. Афтидан киндик қони тўкилган тупроқ, қадрдон уйига видо айтарди. Аравада ўрин эгалламасин учун бор кийимини эгнига илдирган Саидносир отасининг нимадир дейишини кутгандек, кат ёнидаги бўйрага чўккалаган эди. Шу тобда жуссаси, юз тузилиши ва сақоллари ҳам ўхшаб кетадиган ота-болани бир-биридан ажратиш қийин эди. Муслима хола даҳлизда бўхчалар орасида боласига кўкрак тутаётган келини ёнида куймаланар, ора-сира “аввалроқ айтганларида қудандалар билан хайрлашардим” деб йиғламсираб кўярди...

Вақт имилларди. Юраклар аксинча – борган сари тез ва қаттиқ урарди. Саидносир бир-икки бор ташқари чиқиб, кунботар томон – Абдурасул сўфи йўлига назар солди. Тун сим-сиёҳ ва жим-жит эди. Ниҳоят, қаердадир туннинг ярми ўтганидан дарак бериб, хўроз қичқирди. Саидносир яна ташқари отилди, ботиш томон қулоқ тутди. Сукунат... Қаердадир от туёғи дуқури эшитилгандек бўлди. Дуқур-дуқур товуш йигит юрагида акс-садо берди. Сас кунчиқардан келарди!

Саидносир ўзини уйга урди. Чиллахонага кириб, шутук⁸ни ўчирди.

– Эна, Шарифа! Аскарлар! Шилт этган овоз чиқарманглар!..

Ота ҳузурига чопди.

– Ота, отажон! Келишяпти, аскарлар келишяпти!..

Йигит бир зум тўхтади-да, отасини кучоқлаб даст кўтарди. Даҳлиз орқали ҳовлига чикди.

– Отажон, овоз чиқарманг!..

У отасини қаттиқ бир қисди-да, юзидан қаттиқ ўпди, бостирмада қирқилган ўтлар орасига тикди. Устига шолисомон босди.

– Улар топишади. Қўйвор, ўғлим! Ўзинг қоч!.. Ўзинг яширин! Мен пишиб туриб-ман-ку! – йиғламсиради чол.

– Йўқ, ота! Сизсиз яшаб ким бўлдим!.. Уларни алдайман! Сиз жим ётинг!..

---

⁷ Ёғоч каравот

⁸ Керосин ёки бошқа мой ёнадиган пахта пиликли шишасиз чироқча.

Саидносир хансираганча даҳлизда пайдо бўлганида, ташқари эшик тепки ва кўндоқ зарбидан зир титрарди. Йигит бурчакдаги ўчоқ олдида энгашиди, сиқимлаб кул олди, юзию соқолларига суркаб ишқади. Сўнгра кўли ва уст-бошидаги кул билан хашакни қоқди. Саидносир буларни фавкулодда бир тезликда бажарди. Йигит аллақандай туйғу таъсирида дағ-дағ титрар, лекин кўркмасди. У эшикка яқинлашиб, танбани сурди. Эшик шахт билан очилиб, тарақлаб деворга урилди.

– Саидмансур Саидкамол ўғли сиз бўласизми? – сўради эшик олдида пайдо бўлган чарм пальто ва шапка кийган киши. Будённовкали аскар юзига фонус тутди.

Саидносир кўзи камашган киши бўлиб, юзини бурди.

– Ҳа! Нима гап ўзи?..

– Сиз фавкулодда комиссия буйруғи билан ҳибсга олиндингиз!

Йигит итоаткорона бош эгиб, остона ҳатлади. Шу ердаёқ – эшик олдида кўлларини орқага қайириб боғлашди. Кейин бутун гавдасини сириб танғиб, арқон учини от эгарига чандишди.

– Фонусни ўчир! – буюрди каттакон. Кейин Саидносирга қарата деди: – Кийиниб, тайёрланиб турган эканлар-да, а?

Саидносир жавоб тополмай каловланди...

– Сенга гапираёттидилар!..

Аскарлардан бири бошига мушт туширди.

– Опкетишларингизни билардим!..

– Командир, айтдим-ку сизга. Булар – эшонлар шунақа, олдиндан билишади! – деди боя бошига мушт туширган отлик.

– Билсангиз, нега қочиб қолмадингиз?

– Тақдирдан қочиб бўлмайди!..

Савол-жавоб дафъатан тўхтади.

Отлар оддий юришдан йўртишга ўтишди...

Отлиқлар тўрт киши эдилар: каттаси; икки аскар ва бир оддий кийимли ўртабўй киши. Кейингиси шу атрофли бўлса керак, танитмаслик учун юзини аллақандай мато билан пардалаб олганди. Бир аскарнинг кўлида узун хода бор эди.

Буни кўриб Саидносир ҳайратланди – калтакка ўхшамайди.

Чарм кийимли бошлиқ никобли сотқин билан пешравлик қилиб

борар, ора-сира не ҳақдадир пичирлашиб кўярди. Икки аскар орқада, Саидносир ўртада эди.

Тўда, канал бўйидаги сертупроқ йўл қолиб, ҳосилдан бўшаган дала бўйлаб борар, йигит қоқилиб кетмаслик иложини қилиб, лўкиллаб-лўкиллаб қадам ташларди. Кўп ўтмай қора терга ботди. Улар гузар йўлни ҳам кесиб ўтишди. Чел-чебир, шудгор, марза ошиб юришда давом этишди. Ниҳоят, эски қалъа қолдиғи – Навкарли этагида тўхташди. Хода ушлаган аскар ва соткин нусха гуруҳдан ажралиб, қалъа харобаси томон кетдилар. Нишаб тупроқдан юқори тирмаша бошлашди. Улар икки том бўйича кўтарилгач:

– Бўлди, етар! – бақирди каттакон.

Юқоридагилар хода учига латта боғлаб ёқишди – машъала қилишди.

Саидносир уларнинг кимлар биландир алоқага киришаётганини дарров англади. Бироқ қанчалик ўйламасин, Гурлан ё Урганч эмас, Манғит ёки Вазир ҳам эмас, бу томонга келишаётгани сабабини тушунолмади.

“ – Бўлди, етар!” буйруғи яна такрорлангач, машъалачилар пастга тушишди. Отларига ўрнашишди.

Тўда негадир ҳаракатсиз қолди. Тошдай оғир сукунат. Сим-сиёҳ тун. Атроф жимжит. На қушлар ва на бирор ҳашорат овоз чиқаради. Ҳалик бир тун. Ҳатто отлар ҳам нафас олмайгандек...

Саидносирнинг чакмоқ хаёли бир тўхтама келгандек бўлди: бир-икки гуруҳ шу ерга тўпланишади. Кейин дарёга – кемаларга! Кейин Орол, Қозоли. Нарёғи Сибирь... Дарвоқе, қизиллар Сибирни йўқотишаркан, деган гап ҳам бор эди. Ёки барини тўплаб, Навкарли пахсалари тагига кўмиб кетишмоқчимиз? Саидносир барига тайёр эди. Тонг ёришиб, таниб қолишмаса бас...

– Хўш, Саидмансур эшон, сизни ҳозир нима кутяпти? Буни ҳам биласизми? – Йигит хаёли ва узоқ давом этган жимликни каттаконнинг мағрур овози бузди.

Саидносир лом-мим деб оғиз очмади. Гапириб, сир бой бериб қўйишдан чўчирди. Шу пайт кутилмаган ҳодиса рўй берди. Нақ тепада чакмоққа ўхшаш нарса ялт этди. Атроф бир зум оппоқ нурга чўмди. Бироқ ҳеч қандай сас чиқмади. Отлар чўчиб кишнашди.

Саидносирнинг боши бир ғувиллаб олгач, фикри тиниқлашгандек бўлди. Яна жим-житлик...

– Сенга гапираётибдилар! – Аввалги отлик аввалгидек энгашиб, мушт силтаган эди, ўзи отдан ағдарилди. Оти депсиниб, аччиқ кишнади, бир-икки тепинди. Аскар ўрнидан туриб, бу сафар милтиғи кўндоғини ишга солмоқчи бўлди. Бошлиқ тўхтатди.

– Бўлди қил, лапашанг! Олдин отда ўтиришни ўрганиб ол!.. Инқилоб лашкаримиш... Эшон, мен сизга гапирдим! Сизни ҳозир нима кутияпти?

– Само, юлдузлар, коинот! Узро ва янги дўстлар!.. Улар ёрдамга муҳтож!..

Бутун диққатини Саидносир жавобига қаратган тўда кулги кўтарди.

– Нима дедингиз? Такрорланг-чи?.. – деди бошлиқ энгашиб.

Нима деганини Саидносирнинг ўзи ҳам билмасди. Гўё нимадир миясига ўрнашиб олиб, уни бошқарди.

– Само, юлдузлар, коинот! Узро ва янги дўстлар!.. Улар ёрдамга муҳтож!.. – так-рорлади унинг бийрон тили.

Бу сафар негадир ҳеч ким кулмади. Саидносирнинг ўзи қаҳ-қаҳ ота бошлади. Унинг овози атрофда акс-садо бераётгандек эди. Кўмондоннинг эти жимирлади... Йигит кулгисини бирдан тўхтатди.

– Улар ёрдамга муҳтож!.. – деди аввалгидек ўктам овозда.

– Командир, унга нимадир бўлди! – деди кимдир ҳадик билан.

– Кўриб турибман!..

Шу пайт қамиш билан қопланган марзанинг нарёғида от туёғи дупури эшитилди. Отлардан биттаси тўда ҳидини олиб пишқирди, бошлиқ оти унга жавобан қисқагина кишнади.

Командир лаб-лунжини ҳуштак қилиб, “эргашинглар!” буйруғини берди. Жавоб олингач, отларга қамчи босишди.

Саидносир рўй берган воқеадан ҳайрон эди. Нималар бўляпти ўзи, каттага не деб жавоб қайтарди? Эслай олмади...

У янглишмаган экан. Тўда яланглигу юлғунзорлар, қиёқзорлар оралаб дарё томон борарди. Ниҳоят, оқариб келаётган тонг ёруғида Аму кўзга ташланди, дарё томондан эсаётган муздай эпкин юзларга урилди. Қирғоқда на бирорта кема ва на бирор одам бор эди.

Саидносир боғланган арқон учини эгардан ечди, гавдасини ҳам... Қўллари боғлиқлигича қолди. Бу пайт атроф анча ёруғлашиб қолган, уч қадамча наридаги одамни таниса бўларди.

Ҳадемай иккинчи тўда етиб келди. Улар ҳам тўрт киши, биттаси юзига шолча тортган – эл ичидан чиққан хоин. Отаси янглишмаган экан. Маҳбус – Ҳикмат мулла!.. Саидносир беихтиёр салом берди. Ҳикмат мулла алиқ олиб улгурмади. Бошлиқ момоқалдироқдай товушда бақирди.

– Гапирилмасин!.. Тек туринглар!..

Икки маҳбусни қолдиришиб, отликлар ўттиз қадамча чекинишди, каттадан бошқалари отларидан тушиб сафланишди.

Ҳаммаси аён бўлди!.. Отиб, ўликларини оқизок қилишади...

Мулла шишган лаб-лунжини қимирлатиб (уришган бўлса керак), ичида нималарнидир ўқий бошлади. Саидносир ҳам сергак тортиб, калимага оғиз жуфтлади...

– Отряд! Тайёрлан!..

Икки маҳбусга тўрт бешотар қаратилди. Бошлиқ навбатдаги буйруқни бериб улгурмади. Шундайгина тепада яшин чақнади. Отлар ҳуркиб, кишнаганларича тўрт томонга қочишди. Бу сафарги кучли нур бирданига сўнмади, атрофга тенг тарқалиб, тонгни яқинлаштиргандек бўлди...

– Отряд, тайёрлан!

Саросимада қолган аскарлар милтиқларини яна кўтаришди.

– Нишон!.. Ўт оч!..

Милтиқлар отилмади.

– Тфу!.. – бошлиқ от устида депсинди. – Нима бало, кўрмилтиқ⁹ опчиққан-ми-санлар?! Лапашанг, чурвақалар!

Буйруқлар кетма-кетлиги яна такрорланди. Милтиқлар яна кўчмади. Бошлиқ чидай олмай, отига камчи босиб, маҳбуслар қаршисида пайдо бўлди. Ҳикмат мулланинг пешонасини нишонлаб, тўппонча затворини босди. Яна, яна босди, отилмади. Аламидан бўғриққан бошлиқ камчини ишга солиш ниятида қўнжига қўл чўзди. Ҳозиргина қўнжига тикилган камчи йўқ эди...

– Турдиев, отланинглар! Туёқ остида эзинг уларни!

---

⁹ Ҳарбий машқ ва ўйинларда ишлатиладиган отилмайдиган ёғоч милтиқ.

– Ўртоқ командир, отлар қочиб кетган!..

– Энангнинг ...га қочадими? Топинглар, ушлаб келинглар!..

Аскарлар ва ниқобли сотқинлар тўрт томонга тарқашди.

Вақт ўтгани сайин тонг ёришиб борарди. Бундан ҳадиксираган командир сал ўтмай икки бармоғини оғзига тикқанича хуштак чалди. Аскарлар бирин-кетин қайтиб келишди. Негадир командир улардан отлар тўғрисида бир оғиз сўрамади.

– Чакмонларини ечиб, тупроққа тўлдилинглар! Кейин бўйнига боғлаб... Командир боши билан дарё томон имлади.

Буйруқнинг кули аскарлар маҳбуслар томон юришди.

– Тўхтанглар! Хомкаллалар! – Бошлиқ ўз пешонасига шапатилади. – Эртароқ эсимга келмагани... Штик! Штик!.. Найзаланг лаънати текинхўрларни!..

Яна яшин чакнади. Бу гал бир сониялик ёруғликдан сўнг алланечук гувиллаган овоз ҳам эшитилди. Қалин булут бағрида тандир оғзичалик катталиқда туйнук очилиб, кўм-кўк осмон кўринди. Инқилобчилару маҳбуслар тепага қараганларича хайратдан донг қотишди. Бирдан довул кўзғалди. Довул гирдобга айланиб, чанг-тўзон кўтарилди. Бир-бирларига суянишиб олган маҳбуслар гирдоб марказида қолишди. Жони кўзига кўринган аскарлар ҳам қунишиб, бир-бирларига ёпишганча ўтириб олишди.

Тўполон бирдан тинди. Бу пайтда шамол қанотидаги маҳбуслар ёруғ туйнукка яқинлашиб қолган эдилар. Буни кўрган командир:

– Эшоқов, от! Турдиев, анграйма, хумпар! Отинглар! – дея кичкирди.

Қирғоқ бўш ҳавога отилган ўқлар сасидан ларзага келди.

Командир аланглаб атрофига қаради. Унинг ҳам оти йўқ эди...

* * *

Тўрт нафар солдат билан инқилобий топширикни бажаргани кетган махсус хизмат лейтенанти Қосим Қорабоев тунги хизматдан қайтмаганини эшитган майор Кимсановнинг фиғони кўкка етди.

– Дала судига бераман сенларни! Пешоналарингдан отдираман! Соат ўн бўляпти-ю, бунга қандай чидаб ўтирибсизлар?! – Столни

муштлади у. – Ҳозироқ ўн отлик жўнатиног. Йўқ, ўн беш. Ҳар бешликка бир офицер бошчилик қилсин! Учга бўлиниб, излашсин. Икки гуруҳ – икки қишлоққа. Учинчиси дарё соҳилига! Муҳлат тушгача! Топилмаса, ўзларингдан кўринглар!..

* * *

Ўртаовулга келганлар эшон хонадонини бўм-бўш кўриб, хайратдан бармоқ тишлашди.

– Бу ерда бир сир бор! – деди командир ўсмоқчилаб. – Орқамдан!..

Дахлиз орқали ҳовлига ўтишди.

– Изланглар! Хашакларни ағдариб кўринглар!..

Бостирма тагида қонни кўрган аскар:

– Бу ёққа келинглар! Қон! Уларни бўғизлашибди, – деб бақирди.

– Мана бу ерга кўмибди! – кичкирди бошқа бир солдат.

Ўроқ ва паншаха билан чуқурни ковлашди, у ердан янги сўйилган кўй боши ва терисини топишди.

– Булар базми жамшид қилишган. Гўштга тўйдириб, маст қилиб, бирма-бир тинчитган! – билағонлик қилди ўрис аскар.

– Бу ерда арақ ичилмайди. Тем более эшонникида!.. – тушунтирган бўлди татар солдат...

– Менимча, булар қочишган, – деди шу пайтгача гапга аралашмаган ёши каттароқ аскар. – Бизникилар келмасидан олдин қочишган. Кўч-кўронини оли-иб, бемалол қочишган. Кўй сўйилиши, уйда жиҳозларнинг йўқлигига эътибор беринг!..

– Бунга ҳам ишонайлик. У ҳолда лейтенант ва аскарлар қайда?

– Из олиб кетишган!

– Иккинчи гуруҳ-чи? Шу ерлик йўлчи¹⁰лар-чи? Улар илашиб юравермайдилар-ку, куппа-кундузи... Бу ерда бошқа бир гап бор!..

– Унда билмадим, ўртоқ командир... – ерга боқди қари солдат.

– Ўртоқ командир, хушхабар! Чопар келди. Топишибди!

Девор орқасидан отлар ёнида қолган аскар товуши эшитилди.

Командир ташқарига шошди. Чиқа сола чопарни сўроққа тутди:

---

¹⁰ Йўл кўрсатувчи.

– Қаерда эканлар? Гапир-чи!..

– Ўртоқ командир, дарёга етмай туриб Навкарли деган қалъа бор. Ўша қалъа пойида ухлаб ётишган экан...

Хабар келтирган аскарнинг айтишига қараганда, уларни зўрға уйғотишганмиш. Отлар йўқмиш. Маҳбуслар, отларни сўрашса, ҳаммаси бир хил елка қисармиш. Умуман хотираларидан айрилганмиш. Мадиёр деган маҳаллий йўлчининг эси оғиб қолганмиш, осмонни кўрсатганича ҳадеб кулаверармиш...

– Эски қалъанинг жинлари чалиб кетгандир-да!.. – деди кимдир.

– У холда маҳбуслар қани? – сўради синчков командир.

– ...

* * *

Саидносир кўзини очиб, оппоқ кўрпа-тўшакда ётганини сезди. “Тирикманми?” Миясига келган биринчи фикр шу бўлди. Оёқларини қимирлатиб, қўлларини кўрпадан чиқариб кўрди. Тирик! Бўлиб ўтган воқеаларни эслашга интилди. Қутурган қуюн гирдобида Ҳикмат мулла билан биргаликда ердан бир газча кўтарилгани эсида. “Кейин нима бўлди?” Қуюн нафаси бирдан илигандай, кейин ҳаво илиқ сувга айланиб, бутун вужудини юваётгандай бўлди. Нарёгини эслай олмайди. “Ҳикмат мулла қани?” Бошини сал кўтариб, атрофга қаради. Деворига аллақандай нотаниш манзара акс этган каттакон сурат илинган, полида илгари кўрмаган ажиб бир рангдаги гиламга ўхшаш нарса тўшалган бу катта хонада ўзидан бўлак жон йўқ эди.

Йигит булоқ бўйида ухлаб, ҳордиқ чиқарган кишидек тетик, хотири равшан, руҳияти енгил эди. Ётган ўрнида кучоғини ёзиб керишиди, эснади. Тириклиги учун шукрона айтди... Дарвоқе, ўшанда Абдурасул сўфи нега келмади? Уйдагиларнинг аҳволи нима кечаётган экан?..

Йигит хаёлини қандайдир торли асбобнинг ёқимли икки пардасига монанд сас бўлди. Қалин шиша эшик иккига айрилиб, хонага бошдан-оёқ оқ, балиқ пўстидай ялтироқ кийинган узун бўйли аёл кириб келди. Унинг кийими тору таранг, гавдасининг паст-баланди шундоқ кўриниб турарди. “Аллоҳим, шарманда қилма! Ўз

паноҳингда асра!” Саидносир ирғиб турди. Қараса, ўзининг ҳам ички кийимлари тор ва таранг! Каравотда кўрпага ўранганча тикланиб ўтиргач, нигоҳини пастга олди.

– Салом, ерлик меҳмон!

Аёлнинг товуши икки хил эди: унинг бежирим лабларидан учаётган сўзларни тушуниб бўлмасди; ёстиқ ёнида ётган қулоқчинли каллапўшдан келаётган овоз соф ўзбекча эди. Аёл каллапўшга ишора қилди.

– Меникидек қилиб кийиб олинг!..

Саидносир қандайдир чўзиладиган матодан тикилган каллапўшга бошини тикди.

– Мендек кийинг! Қулоқчинларни қулоғингиз тўғрисига келтиринг!.. Мана шундай. Эшитяпсизми? (Энди аёл саси аниқ-тиниқ эшитила бошлади). Сиз олти соатдан буён Узро сайёрасидасиз. Сизни текширишди. Бутунлай саломат экансиз. Карантин вақтини ҳам ўтаб бўлдингиз. Нега ҳадеб тубан қарайверасиз, кўзингизга бир нарса бўлдимми?

– Йўқ-йўқ, ўзим... – талмовсиради Саидносир.

– Мен сизга биркитилган ходимаман. Бир соатдан сўнг тушлик келади. Шунгача сизни бу ердаги шароит билан таништиришим керак...

– Кечирасиз, синглим! Бошлиғингиз билан учрашсам майлими?

– Нима учун кечирим сўраяпсиз? Тушунмаяпман. Тушликдан сўнг бошлиққина эмас, бир неча мутахассис билан учрашасиз!

– Узр, синглим, менга бошлиқ ҳозир керак!

– Узр сўраманг! Бизда ортиқча гап ишлатилмайди. Жуда талаб қилсангиз, уни чақирмай иложим йўқ!..

Қиз каллапўшини ечиб стол устига қўйди. Камаридаги кичкина ғилофдан кичик қутича олиб, қулоғига тутди. Алланималар деди.

Саидносир кечаётган воқеаларни англолмай гаранг эди. Уни ерлик меҳмон дедими? Узро сайёраси қаер бўлди?.. Демак, у бошқа оламда. Ўн саккиз минг оламнинг Узро деганида. Ўзи очиладиган эшик? Ё қудратингдан! Қулоқчинли каллапўш – таржима қиладиган ускуна. Уни қандай қутқаришди? Бирпасда Узрога қандай кепқолди? Буларнинг билими шу даражага етганми? Бу худонинг ажрими

саналурми ёки синови?.. Унга нима бўляпти ўзи? Хотири тобора тиниқлашяпти, барчасига ақли етяпти... Ёки эм-пем қилишдимикин булар?!.

Ёқимли сас оҳиста жаранглаб, эшик очилди. Хонада (кўсами, сақол-мўйлови қиртишлаб олинганми) юзида бир туки йўк, ўзиникидек каллапўш кийган барваста киши пайдо бўлди. Унинг ҳам энгил-боши тор, бироқ аёлникидек баданига ёпишган эмасди.

– Салом, меҳмон! Сиз Узронинг ўзга сайёралар тадқиқи марказий тажрибахонасидасиз.

Саидносир мезбон саломига алик олишни ҳам унутди.

– Нима? Мени тажриба қияпсизларми?

– Шундай... Аммо бундан сизга ҳеч қандай зиён етмайди. Аксинча, сизга манфаатимиз тегиши мумкин.

– Масалан, қанақа манфаат?..

– Булар ҳақда мутахассислар билан суҳбат жараёнида маълумот оласиз! Хўш, мени чақирибсиз. Сизни нима безовта этяпти?

– Илтимос, агар ходим шарт бўлса, менга эркак киши биркетинг. Бегона аёл ёнида... Ўзимни ноқулай сезяпман!

– Тушунарли! Сиз диндорсиз?

– Ҳа, мусулмонман!

– Бўпти. Келишдик! Менинг отим – Рибос. Ҳозирча сиз билан мен бирга бўламан!

Раҳбар шу пайтгача бурчакда жим турган аёл томонга қаради. Аёл чиқиб кетди.

– Бир оздан кейин тушлик. Овқатгача ўзингизга қараб олишингиз керак... Айтмоқчи сиз кийиниб олинг!

У катнинг тепа қисмидаги тугмани босди. Деворнинг бир томони айрилиб, жавон ҳосил бўлди. Саидносир кўзларига ишонмади. Жавон бир токчасида кийимлари ювилган ва дазмолланган ҳолда тахлоғлиқ турар, катта бир қисмида узроча кийимлар осифлиқ эди.

– Марҳамат, истаганингизни кийиб олинг!

Хона иссиқ бўлгани сабабли йигит фақат чакмонини кийди. Белини сирди.

Рибос хонанинг бўш турган деворидаги тугмалардан биринчиси – кат тўғрисидагини босди. Шиғиллаган овоз эшитилиб, девор ичидан

митти стол ва курси чикди. Нарёғида ихчамгина пештахта кўриниб турарди.

– Бу сизнинг тановул қиладиган ўрнингиз! Пештахтада овқат, чой ва шарбатлар бўлади. Истаганингизни олиб, еб-ичишингиз мумкин... Иккинчи тугма тагида юз-қўл ювадиган, учинчисида чўмилиш учун зарур бўлган, тўртинчи тугмада таҳорат, бешинчида ҳожат анжомлари чиқади... Катингиз бошида яна бир тугма бор. Зангори тугма. Уни боссангиз ойнаи жаҳон!

Саидносир Рибос гапларига бир ишониб, бир ишонмасди. Айниқса, ойнаи жаҳон ҳақида эшитиб, лол қотди.

Рибос йигит фикрини ўқигандек, “мўъжизалар”ини бир-бир намойиш қила бошлади. Бу нарсалар билан қандай муомала қилиш: очиш, ёпиш, бошқа овқат ёки шарбат буюриш, ойнаи жаҳоннинг йўналишларини ўзгартириш каби амалларни ўргатди ва охирида:

– Дарвоқе, овқатлардан бемалол тановул қилаверинг. Барчаси рисоладагидек усулда тайёрланган. Яъни ҳалол! – дея хонани тарк этди.

Тушлиқдан сўнг Саидносирни Рибоснинг ўзи олиб кетди. Икки томонида аллақандай ёзув ва белгилар билан фарқланадиган эшиклардан бўлак ҳеч нарса бўлмаган узун ва ёруғ даҳлизга чиқишди. Даҳлиз шипининг ўртасидан ўтган икки бармоқ энидаги оппоқ чизик ёруғлик манбаи эди. Яна бир шундай даҳлиз билан кесишган ўринда икки ёнли эшик олдида тўхташди. Табақалар очилиб, ичкари кирилгач, эшик ёнидаги тугмалардан бири босилди. Оҳиста ғўнғиллаш эшитилиб, хона юқори кўтарилди. Учар хона бир жойда тўхтагач, эшик ўз-ўзидан очилди. Яна шу хил даҳлиз бўйлаб бир оз юрилди. Ўнг томондаги нисбатан баланд ва энли эшикдан киришди. Ёруғ хонада кутаётганлар икки киши эди. Қисқа сўрашувдан сўнг танишдилар. Бири – профессор Матрус Дорум ўғли дегани инсон руҳияти масалалари билан шуғулланувчи олим, иккинчиси – профессор Мирак Фираз ўғли ўзга сайёралар билан алоқа вазирлигининг бош мутахассиси экан. Матрус тўқ яшил рангли, Мирак оқдан кўра сарикқа мойил тусдаги либослар кийиб олган эди. Куняти Раднамас ўғли бўлган Рибос ҳам йирик олим экан. Тиббиёт профессори, саломатлик вазирининг махсус ишлар юзасидан

ўринбосари экан. Барчаси соқол-муртини қиртишлаган, ҳаммасининг бошида кулоқчинли каллапўш бўлганлиги важҳидан уларни бир-биридан ажратиш маҳол эди.

Сухбатни Рибос Раднамас бошлади:

– Аввало сиздан узр сўрайман, Саидносир Саидмансур ўғли! Бу тадбиримиз, менимча, сизга зиён бўлмади. Асосийси, сиз тирик қолдингиз. Оилангиз ҳам омонда! Кўзлаган маконларида қўним топишди.

– Нахотки? Бу аниқми, ака?! – Саидносир ўрнидан туриб кетди. Бегона бир одамни “ака” дегани учун ўнғайсизланди. – Ростми шу гапингиз?

– Хайриятки, рост!.. Ўтириб олинг! Энди эшитинг! Узрхоҳлигим боиси шуки, биз сизни шахсий ризолигингизсиз эмладик. Миянгни зарур моддалар билан тўйинтириб фаоллаштирдик. Акс ҳолда, атрофдаги нотаниш вазиятга кўникишингиз, сизга берилаётган ахборот кўламини қабул қилишингиз қийин кечарди. Бундан хафа бўлмассиз деган умиддамиз!..

Рибос жавоб кутгандек, бирпас жим қолди. Саидносир хотиридаги тиниқлик ва сергаклик, вужуду шууридаги шижоат сабабини англагандек бўлди.

– Йўқ, хафамасман, розиман! – деди мамнуният билан. – Айтингчи, улар менинг тириклигимни билишадими?

– Ҳозирча йўқ. Энди эшитинг! Сиз мусулмон одамсиз. Умр борича савоб излайсиз. Бизга сизнинг кўмагингиз зарур. Ўз онгдошларига ёрдам ҳам савобли амал бўлса керак?!

– Қандай ёрдам? Берайин агар қўлимдан келса. Баҳоли қудрат дегандай...

– Ундай бўлса, меҳмон, энди профессор Мирак Фираз ўғлини эшитинг!

– Биз асли икки сайёрада истикомат қилувчи бир хил жонзотлармиз, – деб гап бошлади Мирак Фираз. – Бизнинг сайёраларимиз ҳам нисбатан яқин жойлашган. Орамизда бир қуёш бор, холос. Бугунги фан кўрсатмоқдаки, Узро ва Ер эгизак сайёралардир. Орбитал траекториялари ҳам бир. Сизда баҳор бўлса, бизда куз. Сизда ёз пайтида бизда қиш. Келиб чиқиш тарихлари ҳам

бир. Тупроқ тузилиши, атмосфера, биосфера ҳаммаси бир хил. Ҳатто ҳавомиз, сувларимизнинг ҳам бир-биридан катта тафовути йўқ. Шунинг учун ҳам бизлар бир-биримизга ўхшаймиз. Бу хил курилмаларни яратганимизга анча бўлишига қарамай, яқингача Ерни сезмаганмиз. Онгдошларни узоқдан – ўзга тизимлардан излаганмиз. Энди ерликлар ва биз учун катта имконият эшиги очилди. Сиз билан бирга ўн икки кишидан иборат биринчи меҳмонлар гуруҳи Узрога илк қадам қўйган ўзга сайёраликлар саналади. Бу сафарги меҳмонларнинг барчаси сиз каби ғайриихтиёрий келтирилган кишилардир. Начора, Ерда тузум ва давлатларнинг қўплиги, хилма-хиллиги, низоталаб ва уришқоклиги ҳозирча шуни тақозо қилмоқда...

Сухбатга профессор Матрус Дорум аралашди. У Узро сайёрасидаги кейинги юз йил ичидаги илмий-техникавий тараққиёт ва унинг инсон руҳиятига таъсири ҳақида кўпроқ гапирди. Унинг айтишига қараганда, Узрода иккитагина китъа мавжуд бўлиб, ўрта асрларгача улар мустақил мамлакатлар мақомида бўлган. XV аср бошида икки мамлакат орасидаги балиқ овлаш учун ҳудуд талашиш оқибатида юзага келган арзимаган ҳарбий тўқнашувлардан сўнг сайёрада уруш умуман бўлмаган. XVI асрга келиб эса, ҳар иккала китъа-мамлакат фуқаролари талаби билан Узус ва Рост¹¹ давлатлари бирикиб, Узро сайёра-мамлакатига асос солинган. Узрода ҳарбий тизим бутунлай тарқатиб юборилган. Бутун куч ва диққат-эътибор илм-фан тараққиётига, узроликлар ҳаётини яхшилашга қаратилган. Натижада XIX аср бошларидаёқ сайёрада илмий-техникавий сакрашлар кузатила бошлаган. Шу аср охирига келиб, барча иш техника зиммасига ўтган. Янги XX аср Узрода Олтин аср деб эълон қилинган.

Маъруза монанд мусохаба шу ерга келганда профессор қўлидаги кичкина қайроқтошдай қора нарса учини деворга қаратиб, тугмачасини босди. Деворда томонлари бир ярим газча келадиган мураббаъ¹² ҳосил бўлиб, унинг ичида аввал алланечук ёзувлар, кейин суратлар кўринди. Тавба, суратлар жонли, одамлар ва қандайдир

---

¹¹ Бу атамалар ўша китъаларда давлатчиликка асос солган саркардалар номидан келиб чиққан.

¹² Тўртбурчак, квадрат.

темир қурилмалар қимирлар эди. Суратдагилар ҳаракатига мос муסיқа янграр, воқеаларни изоҳлаётган бўлса керак, кимнингдир янгроқ овози эшитиларди.

– Мана, Олтин асрнинг биринчи йиллари. Ҳамма нарса тўкин-сочин. Вояга етган ҳар бир фуқаронинг хусусий учоғи мавжуд. Учоқларда на қанот бор ва на ғилдирак: оҳанрабо куввати ёрдамида ҳаракатланади. Одамлар ҳафтада тўрт кун, кунига икки соатдан ишлашади. Аслида бу иш эмас, мавжуд автоматларни бошқариб завкланиш. Болалар ўйинидай гап. Мавжуд ороллар сиҳатгоҳ ва дам олиш манзилларига айлантирилди. Сайёранинг электро-магнит аураси ва ҳавоси саломатлик учун фойдали деб топилган нуқталарида ҳам сунъий оролчалар барпо этилиб, у ерларда ҳам оромгоҳлар қурилди. Юз фоиз аҳоли йилига икки марта бир ойдан истаган жойида ҳордиқ чиқариши мумкин.

Матрус Дорум қўлидаги митти мослама ишорати билан девордаги суратлар ҳаракатини тўхтатди-ю, Саидносирга қараб сўзини давом эттирди:

– Мана шу хил ярим бекорчилик узроликларни йўлдан оздирди. Такдирнинг эркалашини кўтара олишмади. Кўпчилик ота-оналар эътиборсизлиги сабабли болалар тарбияси издан чиқди. Айрим мутахассисларнинг таъбири билан айтсак, улар тез етила бошлашди. Аввал ўн йиллик мажбурий таълим муддатини саккиз йилликка айлантирасиз деб норозилик чиқишлари уюштиришди. Талабларига қониқарли жавоб ололмагач, учоқларни олиб қочиб, тунни осмоннинг аллақайси пучмоқларида ўтказадиган, катталар сингари ичиш-чекиш каби қилиқлардан тап тортмайдиган бўлишди.

Узро учун кейинги ўн-ўн беш йил маънавий-ахлоқий таназзул даври бўлди. Кечаги безори шумтакалар бугун ўзлари ота-она. Улар на оила олдида ва на жамият олдида масъулият ҳис қилишади. Шу кунда Узро болаларининг ярмидан кўпи ҳукумат тасарруфидаги муассасаларда тарбияланишяпти. Оила ҳалокат ёқасида... Айрим аёллар худбинлиги шу даражадаки, ўзига ўхшаган яратик – эрларига хизмат қилишни ор билишади. Ундан кўра ёлғиз яшагани маъқул, эркин, озод қуш сингари, истаган шохига учиб-қўниб...

Талабалар билим учун эмас, ёшлик даврини қувноқ давраларда

Ўтказиш учун ўқишга киришади. Энг ёмони Узрога илгари ҳеч қачон кузатилмаган маънавий иллатлар таҳдид соляпти. Айрим руҳий хасталиклар эпидемия кўринишини оляпти. Мана буларга диққат қилинг!

Профессор девордаги мураббаъни ишга туширди. Тасвирда эғнига қандайдир латта-путталарни илиб олган, юзи-кўзини чўл бақаси тусидаги ола-бужур ниқоб билан “безаган”, сочларига ярим қулоччалик келадиган чилвир улаган барваста одам пайдо бўлди. Кўлига бўйи баробар торли асбоб кўтариб олган бу зот пиллапоясимон ўриндиқлар қуршовидаги кенг ва катта супага кўтариларкан, атрофни қий-чув босди. У ёшлар шовқинига кўлидаги асбобини силтаганича жавоб қайтарди. Даврадагилар баттар чувиллашди.

Ўртага чиққан нусха асбобини бир даранглатди-ю, шамоллаганга ўхшаш овозда томошабинларга қарата алланима деди. Яна қий-чув, ўринлардан туриб, сакрашлар, қўл ишораси билан бўса узатишлар...

Матрус Дорум қайроқчаси билан мураббаъдаги томоша тезлигини оширди. Бир жойига келгач, одатдаги суръатига қайтарди.

Хонандалиқ даъвосидаги ҳалиги нусха супа устида жони борича бакирар, қарийб ҳар сўзи жунбишга келган оломон орасида акс-садо топарди. Ёввойи мусиқа ва қийқирик қизигандан қизиди. Ўртадаги супа телбаларча чайқалиб, сакраётган ёшлар билан тўлди. Раққослардан бири ажралиб турарди. У ҳам сочларига ашулачиникидек улама боғлаган, юзини худди шундай ниқоб билан яширган эди.

Нихоят даранг-дурунг мусиқа ва бақирик-чақириклар қулоқни қоматга келтирар даражага кўтарилиб, бирдан тўхтади. Ўртадагилар ўринларига қайтишди. Аммо ниқобли нусха супани тарк этмади. Худди мусиқа ҳали ҳам давом этаётгандек илгариги ҳаракатларини қилаверди. Томошабинлар хуштак ва қарсақлар билан уни олқишлашди. Хуштак, қарсақ ва оёқлар дупури ўзига хос мусиқага айланиб, раққослар сони яна кўпая бошлаган паллада бош раққос дафъатан тўхтади. Қўлларини ёйиб, чалқайганча ҳайқирди. Ажабо, унинг кўзларидан фавворадай отилган сарғиш суюқлик жулдур қийим-бошини ювди. Қий-чув, хитоб оҳангидаги сўзлар эшитилди.

Кутилмаган ходиса рўй берди – раққос гуп этиб ёнди. Борлиқ олқиш маромидаги бақир-чақир ва уввосдан ларзага келди. Яна мусиқа янгради. Худкуш бардошини намойиш қилгандай куй кучая бошлади. Ё алҳазар, ён-атрофда ўйнаётганлар уни келиб кучоқлашар, улар ҳам олов ичида ўз бардошларини кўз-кўз қилиб рақс тушишарди. Шу тариқа худкушлар сони ортиб борарди...

Саидносир чидай олмади. Назарини бошқа ёққа буриб:

– Илтимос, ўчиринг, ака! – деб бақирганини билмай қолди...

Бир-икки хўплам муздай шарбатдан ўзига келган Саидносир:

– Бу ерда мана шу хил воқеалар кўп бўладими? – дея сўради.

– Бу оммавий тарздаги биринчиси. Ўттиз икки нафар йигит-киздан ажралдик ўшанда. Шундан сўнг ҳукумат ёшлар орасида тарбиявий ишларни кучайтирди, унутилган ҳарбий тизимлар асосида кутқарув хизмати бўлинмаларини ташкил этди. Бироқ ташвиқ-тарғиб ҳам, ҳарбийлар хушёрлиги ҳам ҳеч қандай наф бермаяпти.

Мана шу ерга яқин – юз чақиримча масофадаги оролда “Қўнғирқоя” оромгоҳи бор. Ғоят сўлим, хушманзара манзил. Бир ёни серқоя тоғлар, бир ёни ўрмон, бир томони турли ўт ва буталар ўсиб ётган текислик. Уч йил олдин мана шу жойда узрошумул фожиа юз берди. Ёз биринчи ойининг илк куни (бу кун Узрода ёшлар байрами сифатида нишонланар эди) оромгоҳга йўлланма билан келаётган юз эллик нафар мижознинг барчаси ўз учоқларида битта қояга урилиб, ҳалок бўлишди. Ҳаво очиқ кунда бўлган ходиса. Шундан бери ушбу сана Узрода мотам куни саналади. Афсусланарлиси – тадқиқотлар кўлаמידан қатъи назар, оммавий хасталиклар сирлигича қолмоқда...

Профессор оҳиста уҳ тортиб, сўзини давом эттирди:

– Булар худкушлик билан боғлиқ муаммолар!.. Гиёҳвандлик, ичкиликбозлик, турли моддаларни ҳидлаб хумор тарқатиш, ёнғин чиқариб лаззатланиш, жониворларни азоблаб қониқиш ҳосил қилиш, ҳайвонлар ва жинсдошлар билан ҳирс қондиришдек иллатлар одатий ҳолга айланиб боряпти...

Хурматли Саидносир Саидмансур ўғли! Сизнинг Ер, алғов-далғов, ур-йиқит, хилма-хил ҳарбий ва ғоявий жанглар майдони бўлса ҳам, бу хил иллатлардан холи! Сизда ҳали ота-бола, қариндош-уруғ, эр-хотин орасида, ҳатто ватандош ва диндошлар ўртасида меҳр-

муҳаббат сақланган. Барча муносабатлар бир-бировга интилиш асосига қурилган.

Мана, сиз олтмишдан ўтган касалманд отангиз учун ёш жонингизни фидо қилишга тайёр эдингиз. Ҳаттоки, ўзини маънан етук деб билган мендек зиёли ҳам бу ҳаракатингизни тўла англаб етолмаяпти. Отангиз фалон йил яшаб қўйган бўлса... Сиз эса, ўн гулингиздан бири очилиб, иккинчиси очилмаган бир ёшда бўлсангиз... Бунинг устига ёш, чиройли хотинингиз, сеvimли фарзандингиз бўла туриб... (Профессор елка қисиб қўйди). Биздаги фарзандлар оталарини авлодлараро биологик восита деб билишади, холос. Шу важдан ўз тукқанлари билан мол-дунё, ҳуқуқ талашадилар. Ҳатто ўзларидаги жисмоний ёки интеллектуал қусур учун оталарини айблаб, судга бераётганлар ҳам бор...

Саидносир Саидмансур ўғли, бизга сиздек фидойи, юрагида меҳр-муҳаббат жўш урган кишиларнинг ёрдами зарур!..

Матрус Дорум бошқаларни ҳам суҳбатга тортиш ниятидами, уларга энгил ияк қокди.

– Агар шу бориши бўлса, яқин ярим асрда Узрода инсон тур сифатида қирилиб битади! – деди Риборс Раднамас ғоят жиддий оҳангда.

– Албатта, бу дегани барча узроликлар ақлдан озган деганимас! Соғлом турмуш тарзи билан яшаётганлар ҳам бор. Бироқ улар жуда озчиликни ташкил қилишади, асосан катта авлод вакиллари ва зиёлилар, – қўшимча қилди Мирак Рифаз ўғли.

Асосий гаплар айтиб бўлинди шекилли, олимлар жим қолишди.

– Мен қандай ёрдам беришим мумкин? – жимликни бузди Саидносир. – Мендан нима истайсизлар?

– Ҳурматли меҳмон, – деди Рибос Раднамас ўғли, – аввало сизни ота ўрнида қамалиб ёки отилиб кетишга қандай туйғу етаклади? Шу ҳаракатингизни мумкин қадар кенгроқ изоҳлаб берсангиз!..

– Отам бўлгани учун уларни ҳимоялашим керак-да!.. Бу – фарзандлик бурчим. Бизда, Шарқда “ота рози – худо рози” деган гап бор. Ота розилигини, олқишини олиш бизга буюрилган. Айтинг-чи, отамни олиб кетишларига тинчгина қараб тураверишим керакмиди?..

– Кексайган, ишга яроқсиз ота ўрнига сизнинг кетишингиз оила

манфаатларига зид-ку, ахир?! – кулимсираганича лукма ташлади Матрус профессор.

– Мен саволга жавоб бериб бўлдим... Қандай ёрдамим керак? Шундан гапиринг! – деди Саидносир жаҳлдан бўғриқиб.

– Кечирасиз, меҳмон! Бу ҳақда янаги учрашганимизда!.. Бугунги суҳбатни шу ерда тўхтатсак! Ҳамма чарчади, яхши дам олинг! Биз ҳам у-буни раҳбарият билан кенгашиб олсак, – дея Мирак Рифаз ўғли ўрнидан турди.

Рибос Раднамас Саидносирни ётоғигача кузатиб қўйди.

– Айтмоқчи, бир нарсани унутай дебман. Мабодо Узро ва узроликлар ҳақида кўпроқ билишни истасангиз, ойнаи жаҳонни ишга қўшиб биласиз. Минг биринчи рақамдаги йўналиш орқали Узро тарихи доимий берилиб туради. Ҳозирок дастурлаштирамиз, каллапўшни ечмасангиз бас. Барига тушунаврасиз. Ҳали кўрганларингиз юздан бири. Зерикиб ўтирманг...

– Кечирасиз! Қибла томон қаёқда?

– Тушундим. Намозни қуёшга қараб ўқийсиз. Ерингиз қуёш орқасида. Каъба эса, Ерда! Жойнамоз кийимларингиз орасида!

Рибос жилмайди, у хайрлашиб, хонани тарк этишдан аввал девордаги тугмалардан бирини босди. Эшик устида каттакон соат тасвири пайдо бўлди. Қўлидаги соатига қараб, тўғрилигини текширган бўлди.

– Майли, яхши дам олинг! Айтиб қўяйки, эътиборсиз қолдим деб кайфиятингиз тушмасин. Сиз назоратдасиз, муаммо туғилса, ўзимиз етиб келамиз. Эртага эрталаб тўққизда учрашамиз!

Саидносир каллапўшини ечиб, кат устига улоқтирди ва ҳорғин ух тортиб қўйди...

* * *

Эртаси эрталаб икки пардалик мусиқа янграгач, эшик оҳиста очилди. Яна кечаги балиқбадан қиз!

– Бугун ва эртага Узрода дам олиш кунлари. Ўзингиз етиб дам олаверар экансиз. Профессор Рибос Раднамас ўғли бу ҳақда сизни кеча оғохлантирмаганликлари учун кечирим сўраб қўйишни менга

топширди, – деди қиз ва хонани тарк этди.

Бирорта дарча-дераси бўлмаган бу хужрада икки кун Саидносир учун икки йилга чўзиладигандек эди.

Шу куни ўрнида кўнглига қил сиғмай ётди. Эсини танигандан буён кўрган-кечирганлари бир-бир кўз олдидан ўтди. Ажабо, у хотирлаётган воқеалар худди ҳозир бўлаётгандек, нарсалар борича, шакли ва ранги билан, одамлар овози, ҳаракатлари билан жонланарди ҳаёлида. Мана, у буваси етагида сумалак сайлига бормоқда. Атрофда янги, ёзлик кийимлар кийиб олган болалар чопқиллашади... Саидносир бармоқларида буваси кафтингинг илиқ тафтини туйгандек бўлди. Бу узоқ ўтмиш экани эсига тушиб, хўрлиги келди. Қандай иссиққон, меҳрибон инсон эди буваси. Бутун овул, нафақат овул, узоқ-узоқлардан турли одамлар у кишини зиёрат қилиш учун келишарди. Машқала¹³ларини айтиб, маслаҳат сўраб кетишарди. У сен ётсан ёки ёшсан демасди. Ҳамма билан бирдай – илиқ муомала қиларди. Саидносир боғ ишларида ҳам, меҳмон кутишда ҳам буваси ёнида бўларди...

Саидносир онасини, отасини, кўз очиб кўргани Шарифасини эслади. Улар билан ўтган фараҳбахш онлар, воқеаларни хотирлаб, соғинчи баттар алангаланди. Ҳали танишиб ҳам улгурмаган Зубайджонини ўйлаганда кўзлари ёшланди...

Йигит бутун ҳаётини сарҳисоб қилди. Шукурки, шу ёшгача (болаликдаги шўхликларни ҳисобламаганда) бирор киши билан сен-менга бормабди...

Саидносир соғинчларига малҳам топгандек эди. Хотирани равшан, қувваи ҳофизаси тиниқлигидан нимани эсласа, ўшани кўргандек завқланарди, кўнгли таскин топарди. У тушдан кейин ҳам яқинлар ҳаёли билан бўлди. Қариндошлари, дўсту қурдошларини бир-бир хотирлади.

Саидносир эртасига кун бўйи ойнаи жаҳон олдада ўтирди. Аввал янгиликлар билан таништирувчи ахборот йўналишлари кўрсатувларини томоша қилди. Бу хил йўналишлар элликтача бўлиб, уларнинг деярлик барчаси бир мавзу – узроликларнинг Ер сайёрасига жўнатишган илмий экспедицияси ва унинг натижалари ҳақидаги

---

¹³ Қийин масала.

хабарлар таҳлили билан банд эди. Уларда Ердан келтирилган ўн икки нафар меҳмон, меҳмонлар турли соҳа ва диний қараш вакиллари, турли хил эрудоинтеллектуал қобилиятли кишилар эканлиги таъкидланарди. Хабарлар айрим тасвирий лавҳалар билан таъминланган эди. Бир йўналиш орқали меҳмонларнинг аниқ суратлари ҳам берилди. Саидносир ўз тасвирини таниди.

У бу мавзудаги хабарларни қанчалик диққат билан тингламасин, ўзлари нима мақсадда келтирилгани ҳақида маълумот ололмади. Қарийб барча эшиттиришларда агар экспедициядан кутилаётган натижаларга эришилса, Узродаги энг муҳим маънавий-ахлоқий, экологик ва тиббий муаммолар ечимини топиши, сайёра-мамлакатда тамаддун тараққиёти изга тушиши мумкинлиги уқтирилар эди...

Йўналишлардан бирида экспедиция бошлиғи, профессор Мирон Риҳот ўғлининг дастур мухбири билан суҳбати ҳам берилди.

– Сиз ўн икки нафар ерликни Узро ва узроликлар манфаати учун келтирган экансиз, уларнинг инсоний ҳуқуқлари ҳақида ўйладингизми? – сўради мухбир.

– Ғоят ўринли савол, – хитоб қилди профессор. – Ерда юзлаб мамлакат ва ҳар бир мамлакатнинг ўз тузум ва тутумлари бор. Қарийб барча давлат ўз ҳудуди ва таъсир доирасини кенгайтириш, нуфузини ошириш учун турли усуллардан фойдаланади. Қайсидир мамлакат диний қараш, яна бири миллий бирлик, қайси бириси инқилоб, яна аллақайсиси тарихий чегаралар баҳонасида қўшни ҳудудларни қўлга киритишга интилади, ҳарбий юришлар қилади. Келтирилган меҳмонларнинг барчаси мана шу хил талатўплар оқибатида ўлимга маҳкум қилинган, аммо бизга нафи тегадиган бегуноҳ инсонлардир.

Уларнинг инсоний ҳуқуқларига келсак, улар ўз сайёраларида барча ҳуқуқ-ларидан айрилган, ҳатто ҳаётдан умидини бутунлай узган одамлар эди. Биз улар ҳаётини сақлаб қолдик. Улар кўмагидан фойдалангач, яна Ерга – ўз сайёраларига қайтарамиз. Хавфдан ҳоли, ўзлари истаган жойга элтиб кўямиз.

– Улардан қандай фойдаланиш мумкинлиги ҳақидаги савол ҳар бир узроликни кизиқтираётганини билсангиз керак...

Профессор Мирон Риҳот мухбирнинг гапини бўлди:

– Бу ёғи сир бўла қолсин ҳозирча... – у камерага қараб

жилмайганича кафтини силкади, – эътиборларингиз учун раҳмат!

Йўналишлардан биттасида мамлакатнинг ўзга сайёралар билан алоқа вазири профессор Разан Ризан ўғли чиқиш қилди. У Ер сайёрасининг коинотдаги астрономик ўрни, тарихи ва бугуни ҳақида қисқача тўхталгач, ундаги ижтимоий шароитнинг доимий мураккаблиги сайёра тамаддуни тараққиётига жиддий таъсир қилаётганини таъкидлади. Вазиятнинг мураккаблигидан қатъи назар, ерликлар билан расмий алоқа ўрнатиш режалари тузилаётгани, бу тадбирлар амалга оширилса, ҳар икки томон учун ҳам фойдали бўлишини комил ишонч билан уқтирди.

Разан Ризанга кўрсатувни олиб бораётган аёл савол билан муурожаат қилди:

– Турли низо ва урушлар сайёраси Ер билан маънавий-интеллектуал борди-келди Узро мамлакати учун хавф туғдирмайдими?

– Менимча, йўқ! Негаки, биз Ер ҳақидаги барча маълумотларни, меҳмонлардан олинадиган ахборот тўпламини қатъий равишда филтрлаймиз. Ўзимиз учун фойдалисини танлаб оламиз. Яширишнинг ҳожати йўқ, ҳозир мен томондан сизларга етказилаётган маълумотлар ҳам муайян даражада узролаштирилган хабарлардир.

– Ҳурматли Разан Ризан ўғли, айтинг-чи, кейинги вақтларда сизнинг тасарруфдаги вазирлик фаолияти анча жонланиб қолди. Бунинг сабабини нимада деб ўйлайсиз?

– Биринчи навбатда техник тараққиёт. Авваллари юз йиллаб учиш лозим бўлган сайёраларга ҳозирги кемамизда бир неча сония ичида етиб бориш мумкин. Қолавер-са, Узродаги вазият тобора кескинлашиб бормоқдаки, ерликларга ўхшаган онгдошлар ёрдами билангина бунинг олдини олиш мумкин.

– Вазир жаноблари, агар сир бўлмаса айтинг-чи, Ерга уюштирилган экспедиция узроликлар учун қанчага тушди?

– Арзимаган маблағ... Айтишга ҳам арзимади, – кулди Разан Ризан.

– Энди соф техникавий савол. Боя Ерга бир неча сонияда бориш мумкин дедингиз. Буни озроқ бўлса ҳам изоҳлай оласизми?

– Нафақат Ерга, галактиканинг истаган бурчагига!.. Аммо-лекин

ростини айтсам, буни ўзим ҳам билмайман, тасаввур қилолмайман!.. Бу кемани космик марказда етти кишидан иборат олимлар гуруҳи ихтиро қилишган. Олимлар номлари, яшаш жойлари, албатта, давлат сири. Ҳатто коинот сафарига ҳам ўша олимлар ўзлари икки кишидан навбатма-навбат чиқишади, кемани бошқаришади. Аслида шундай бўлгани маъқул эмасми?! – дея кулди вазир...

Саидносир кўнгилочар йўналишлар кўрсатувларини томошалаб, хордиқ ўрнига ғазаби кўзди. Асаблари таранглашди.

У қайси йўналишни очса, худди кутиб турганидек, уч-тўртта яланғоч ёки яримяланғоч йигит-қизга дуч келарди...

– Ё, алҳазар! Ё, аллоҳ, шайтоннинг макридан ўзинг асра!.. Булар ҳам одам боласими?!.

Саидносир ўрнидан туриб, ёқасига туфлади. Калима келтиргач, тасвирни сўн-дирувчи тугмани босди...

Саидносир номига тамадди қилди, иштаҳаси бўлмади. Пешин ўқиди. Жойнамоздан турмай анча ўтирди. Ойнаи жаҳонда кўринган узроликлар билан бир ҳаводан нафас олаётгани учун ўзини бахтсиз ва хўрланган ҳис қилди, атрофдаги чиннидай тозаликдан ирганди...

“Ойнаи жаҳонига нигоҳ ҳам солмайман! Тарихига ҳам, бугунига ҳам минг лаънат! Шайтон малайлари!..”

Қарғана-сўкина оромкурсида ўтирган Саидносир кўзларини юмиб, ўзини хаёл оғушига топширди. Шу ётишда пинакка кетди ва эшон бувасини туш кўрди.

– Буважон, қай кунларга қолдим?!. Бундан кўра қизиллар қўлида ўлиб кетганим афзал эмасмиди!..

– Бу ҳам аллоҳнинг бир синови, болам. Сабрли бўл! Уларга ёрдам бер! Иншооллоҳ, хайрли тугасин амалларинг!.. – деди Саидкамол эшон ва кўздан ғойиб бўлди.

Йигит “Мен қандай ёрдам беролардим бу бахти қароларга?” демоқчи эди, улгуролмади...

Уйғонгач, бува ўгити эсига тушган Саидносир бир оз ўзига келди. Яна андак мизғиб олгач, биратўла енгил ва тетик ҳис қилди ўзини. Лекин барибир ойнаи жаҳон олдига боришга журъат тополмади. Нигоҳларини шипга қадаганича хаёл суриш билан бўлди...

Боя бирови бир сонияда хоҳлаган нуқтага бора оламиз дедими? Ё

кудратингдан, у қандай улов бўлдийкин? Кема дейишди шекилли...
Ерликларни истаган жойига элтиб қўямиз ҳам дейишдими?! Отам
тузалиб кетдимикин-а? Мени кўриб юраклари ёрилиб кетса керак.
Энам-чи, биламан, кучоклаб олиб роса йиғлайди. Шарифа! Қистовга
тушиб, туриб кетгандирсан?.. Биламан, сен бирданига ишонмайсан,
катта, шахло кўзларингни юмиб-очасан, мен ўша пайт ёшли
кўзларингда ўз аксимни кўраман. Яна юмиб-очасан, кейин йиғлайсан.
Овозсиз йиғлайсан!.. Зубайджоним қандай?.. Совқотмаяптими, ўчок,
ўтинларингиз борми?!.

Жигарларим, менинг ёруғ оламда эканлигимни биласизларми?!.

* * *

Буёғи осон кечди. Азон соат саккизларда икки пардалик мусика
жаранги остида Рибос Раднамаснинг ўзи таширф буюрди.

– Ерликларга саломлар! Эрталабки чойни сиз билан бирга ичишга
қарор қилдим. Рухсатми?

Профессорнинг кайфи чоғ эди.

– Келинг-келинг!.. – Овқатланишга чоғланаётган Саидносир
ўрнидан турди.

– Меҳмон, сиз ўтиринг, ўзим хизмат қиламан! – Рибос
тугмаларни кетма-кет босиб, буюртма бера бошлади. Бирпасда
дастурхон усти қуймоғу яхна гўшт, чой, шарбатлар билан тўлди. – Ҳа,
байрам қилса арзигулик иш бўлди. Ердошларингиз ҳам сиз каби яхши
инсонлар экан. Сеанслар самарали бўлди. Қийналиб ўтирмадик. Шу
бугуноқ тушликни Ерда – оила даврасида қиласиз!

– Наҳотки!.. Қандай қилиб?.. Бугун дедингизми? – Саидносир
ўзини ҳам, сўзини ҳам йўқотиб қўйди. – Ёрдам сўровдингизлар?!.

– Ҳозир ҳаммасини англаб оласиз...

Рибос оғзи овқатдалигига қарамай узук-юлуқ сўзлай бошлади:

– Эшитинг! Содда қилиб тушунтираман: кеча экранда
кўрганингиз – махсус асбоб-лар ёрдамида ёзиб олинган ҳаётий
тасвирлар. Бизда шунақа ускуналар ҳам борки, одамнинг ҳаёлида
кечган фикрларни ҳам ёзиб олади. Бугун Узрога келганингизга уч кун
бўляпти. Атрофдаги ускуналар хотирингиздан ўтган барча фикр ва

қалбингиздан кечган ҳамма туйғу-кечинмаларни тўла кўчириб олди. Сиз яқинларингизни соғиниб, уларни меҳр билан қайта-қайта эсладингиз. Бу ердаги ярамас иллатларни кўриб, нафратингиз ошди. Сиз билан бирга олиб келинган сайёрадошларингиз билан ҳам шундай амал бажарилди.

Энди бизга ёзиб олинган ахборот мажмуини саралаш ва митти тангачадек мосламаларга жойлаб, кўпайтириш қолди. Ахборотлар мажмуини махсус усулларда муолажага муҳтож деб топилган фуқаролар миясига узатамиз. Қарабсизки, улар нарса-ходисаларга сиз – ерликлар каби муносабатда бўлишади...

– Ҳамма бир хил бўлиб қолмайдами?

– Йўқ. Чунки ахборотлар тўпламини ҳамма бир хил қабул қилмайди. Қабул қилган тақдирда ҳам бу унчалик хавфли эмас. Ўзингиз кўрдингиз, ҳозирги вазият ҳалоқатли даражада!.. – Профессор нигоҳини бир нуқтага тикканча бир зум жим қолди. Кейин яна давом эттирди. – Энди бир жиддий масаламиз бор. Буларнинг бари сизнинг, кадрли Саидносир Саидмансур ўғли, сизларнинг розилигингиз билан амалга оширилади. Ҳозир ҳамма ерликлар билан музокара – мана шундай суҳбат кетяпти...

– Шахсан мен розиман! Бироқ бир нарсани айтайин: мен сайёрангиз тарихини кўриб улгурмадим. Ойнаи жаҳон йўналишларининг айримларигагина бардош беролдим, холос.

– Ҳечқиси йўқ! Аслида сизнинг миянгиз ва юрагингиздаги барча ҳиссий-интеллектуал хосиятларни бевосита кўчириб олиш ва уни эмлаш жараёнида қўллаш мумкин. Бироқ бундай ахборотни ҳамма мижоз ҳам қабул қилавермайди. Шунинг учун яна бир бор узр, сизлардаги фикрлар оқими ва унинг самараси бўлган туйғуларингизни учқунлантирувчи воситалар қўллашни маъқул кўрдик. Яна, сиз кўрмаган лавҳаларни бошқа сайёрадошларингиз томоша қилган бўлсалар ажабмас. Қисқаси, кеча кечқурун сайёра-мамлакатимиз президенти, сизларча айтганда подшоҳи ва мутахассислардан иборат ҳукумат комиссияси тўпланган ахборот мажмуини маъқуллашди.

– Бундай муолажани ерликларга ҳам қўлласа бўладими? – сўради Саидносир.

– Албатта, сизга айтилди шекилли, сиз муайян даражада шу хил усулда эмландингиз. Акс ҳолда бизнинг шароитни бу қадар тез ўзлаштирмаган, биз билан мулоқотга киришолмаган бўлардингиз. Қолаверса, бу усулнинг хатарли жиҳати ҳам мавжуд. Узатилаётган ахборотни аниқ ўқишга эришмасдан бу ишга қўл урилса, натижа фожиали бўлиши мумкин. Қолаверса, Ер нотинч сайёра... Менинг кузатишимча, ерликлар билан расмий муносабат бошлашга ҳали анча бор... Яна бир нарсани айтиш бурчим саналади. Бунинг учун ҳам олдиндан кечирим сўрайман! Сиз ва сайёрадошларингизни Ерга – ўзларингиз истаган жойга элтиб қўйишади. Албатта, қўлингизда ўзингизни тиклаб олгунгача етгулик мояна билан. Сизга ёқмайдиган яна бир томони – биз, сайёрамиз, ушбу ғаройиб саёҳатингиз хотирангиздан батамом ўчирилади. Ҳозирча Ердаги шароит шуни тақозо қилади. Бундан сизга, саломатлигингизга ҳеч бир зиён-заҳмат етмайди. Розимисиз, Саидносир Саидмансур ўғли?..

– Розиман!..

Ҳозир тўлқинлана бошлаган йигит учун ўз оиласидан бошқа бари нарсанинг бир пулчалик қиймати йўқ эди.

– Ундай бўлса, соат ўн бирда учрашгунча, Саидносир дўстим!

Рибос йигитни бағрига босиб, елкасига қоқди...

* * *

Саидносир аллақандай қуш овозидан уйғониб кетди. Кўзларини очиб, битта-яримта тўкилмай қолган қўнғиртоб баргли тут новдасига қўнганича чағ-чағлаётган ҳакак¹⁴га назари тушди. Бувасини эслади. Бир куни у неварасидан: “Нима учун ҳакакни хосиятсиз қуш деб ҳамма ёмон кўради?” – дея сўраганди. Саидносир жилмайиб елка қисгач, саволига ўзи жавоб берганди: “Қаерда бирор жониворни учратса, тепасига бориб сайрайди, бу билан у бошқаларни хабардор қилади. Шунинг учун уни сотқин қуш сифатида қоралашади. Аслида унинг нияти сотқинлик эмас, атрофидаги қушларни келаётган хавфдан огоҳлантириш. Тўқайга борган ўтинчини ҳам, овчини ҳам ҳакак кутиб олади. Бу дегани тўқайдошларини эҳтиёткорликка

---

¹⁴ Зағизғон.

ундайди”. Ҳакак ҳозир ҳам тут тагида уйкулаган одам ҳақида кимларнидир хабардор қилмоқда.

Саидносир чўчиб тушди. Ўзининг хибсга олингани – маҳбуслиги эсига тушди. Аскарлар қани, Ҳикмат мулла-чи?.. Шамол, қуюн қачон даф бўлди?.. Бошини кўтариб, теваракка аланглади. Ҳали ҳам “ўроғини эговлаётган” ҳакакни ҳайдаш мақсадида кафтларини бири-бирига урди. Кўлларига кўзи тушиб, даҳшатдан қотди. Қиз бола кўлидай оппоқ, юмшоқ. Аввал енгига, кейин кийимларига қаради: топ-тоза, янгидай!.. Ё тавба! Менга нима бўлди?.. У ўрнидан турди. Юрагининг ёнгинасида оғир бир нарсани сизди. Пайпаслаб кўрди – тангалар!.. Олиб, тугунни ечди – бир ҳовуч олтин танга, хонтанга¹⁵лар!.. Саидносир белбоғини ечиб, тангаларни унга жойлади, белини чакмонининг ичидан боғлаб олди...

Вақт пешинга яқинлашгани учун Саидносир анча очикқан эди. Теваракка қаради. У сувсиз ариқ бўйидаги тут тагида, сарғайган ажриқ ва ғумайлар устида ухлаган экан. Ариқнинг икки бўйи ва ён-атроф юлғун ва саксовуллар ўсиб ётган тўқай эди. Саидносир тепага қаради. Ўрилган, новдалари шип-шийдам. Демак, яқин атрофда одамлар яшайди. Бирор овулга олиб борар деб ариқ ёқалаб, паст томонга юрди. У ёлғизоёқ сўкмоқдан ярим соатча юргач, чап томондаги буталар ортидан бузоқнинг чўзиб маърагани эшитилди. Йўлини ўша ёққа бурди.

Саидносир қора ўтов ёнида боғлиқ турган кашқали бузоқни кўриб, ёқасини ушлади. У шўролар етим қилган бузоғи эди...

Эшонбува йиғлаганича ўғлини бағрига олди. Кўзларига ишонмадими, юзу кўзларини қалтироқ кўллари билан пайпаслаб-пайпаслаб йиғлади. Ўғлининг қисқа ҳикоясини эшитиб, ҳайратдан лол қолди. Аллоҳга ҳамду санолар айтди.

– Яратганнинг ўзи сақлайди содиқ қулини, оч ҳам қўймайди. Мана, қара, бузоғинг ўзи эргашиб келди аравага. Қанчалик ҳайдасак ҳам кетмади!

* * *

---

¹⁵ Хоннинг муҳри босилган софлиги кафолатланган танга.

Саидносир оиласи нисбатан тинч, ҳали қизиллар қўли етмаган Қарадашли деган кент яқинидаги бир камбағал чол-кампирикнида кўним топган эди. Хонадон соҳиби саксонни қоралаб қолган Ташмуҳаммад чол Абдурасул сўфи отасини узоқ бир йилда уйда кўноқ қилган, шу баҳона ошна бўлиб қолган экан.

Куз қариб, совуқ туша бошлагач, чоғроққина ўтов икки оила учун торлик қилиши сезилиб қолди. Саидносир бошқа бошпана излашга чоғланди. Ташмуҳаммад бува кўнмади. Шундай вазиятда одамларга кўриниш бериш хатарли деб, йигитнинг уйдан чиқишини ҳам тақиқлади. Қаловини топсанг қор ёнаркан. Оғзи ўтов ичига қаратилган иккита ертўла қазилди. Бирига хотини ва ўғилчаси билан Саидносир, иккинчисига ота ва энаси жойлашишди.

Икки оила бир-бирларига суянишиб йиллар ўтди. Саводсизликни битириш учун кураш даврида Саидносир Ташмуҳаммад буванинг ўғли мақомида Қарадашлидаги кечки мактабга қатнади. Фавқулудда иқтидорини кўрган муаллимлар иккинчи йилиёқ йигитни Тошкентга, университетга ўқишга йўллашди.

Ўша пайтда университетда фаолият кўрсатаётган ўрис мутахассислар суҳ-батидан кейин уни тўғри Москвага жўнатишди. Марказий олийгоҳни тугатаётган Саидносирнинг ядро физикаси бўйича ҳимояга кўйган диплом иши соҳа олимлари эътиборига тушди. Ядро илмий-текшириш институтининг атом энергиясидан тинч мақсадларда фойдаланиш муаммолари бўлимига ишга олиб қолишди. Гоҳ Москва, гоҳ Ленинград илмий муассасалари минбаридан туриб, мунозара юритган Саидносирни тез орада бутун жаҳон тан олди. Шўролар давридаёқ кунботар мамлакатларидаги нуфузли фан ва таълим марказларида маърузалар ўқиди. Ўнлаб халқаро академияларнинг ҳақиқий аъзосига айланди.

Саидносирнинг бахтига ота-энаси узоқ умр кўришди. Хотин-болачақаси билан Москвада яшаётган профессор ўғил эллигинчи йилларнинг охирида ота-энасини киндик қони томган юрт – Гурланга кўчириб, савоб ва дуога кўмилди... Шарифа ва болалари билан навбатлашиб, йилда бир-икки бор уларнинг иссиқ-совуғидан хабар олиб туришди. Бу эшонбува ва Муслима момо вафотигача давом этди. (Улар 1971 йил кузида ораларида бир ҳафталик фарқ билан ёруғ

оламни тарк этишди).

Замон чайқалиб тураркан. Бир чайқалишда – 1991 йилда академик Саид-камоловлар оиласи Тошкентга кўчиб ўтишди. Фан доктори Зубайджон, иккинчи ўғли Асқаржон (у ҳам фан доктори) ва кичкинаси машхур табиба Феруза ҳам ўз оилалари билан Ўзбекистонга қайтишди.

* * *

Тонгда кўл телефоним чақириб қолди. Ишхонадан.

– Алло! Мен навбатчи врач Адиба Ражабоваман.

– Эшитаман! Гапираверинг!

– Домланинг мазаси қочди. Реанимацияга ўтказдик. Сизни сўраяптилар!..

– Босими қанча?

– Тушиб кетди. Пасайиш давом этмоқда... Машина жўнатайликми?

– Йўқ, ўзим бораман, ҳозирок!..

Апил-тапил кийиниб, машинага газ босдим. Йўлда телефон яна жиринглади. Ҳукумат одамларидан бири.

– Абдулла Ғаниевич, домлани биласиз-а? Имкон қадар сақлаб қолишга ҳаракат қилишимиз керак!..

– Хўп-хўп, албатта!..

Саидкамолов менинг кириб борганимни сезиб, кўзини очди. Саломимга жавобан жилмайишга интилди. Унинг юзи докадай оқарган, кўкимтир тортиб, қовжираб бораётган лаблари ниманидир пичирларди.

– Қандай эмлар қилдингиз? – сўрадим бўлим навбатчисидан.

– Ҳозир опкелишди бўлимга, Абдулла Ғаниевич.

Домланинг босимини ўлчадим, юрагини тингладим. Сезгиларимга ишонмай, кардиограмма чақирдим. Шунгача тетиклантирувчи эм буюрдим. Шу орада домла тилга кирди:

– Абдуллажон, менга эмнинг кераги йўқ! Илтимос, мени тинч кўйсинлар!..

– Жиддий нарса эмас, домла. Буюрганим шунчаки

тетиклантирувчи воситалар, холос, – дедим ёлворган оҳангда.

Домла бош чайқаб туриб олди. Илож қанча, дори куйиш воситалари солинган аравагани ғилдиратиб келган ҳамширани қайтариб юбордим.

Қай кўз билан кўрайки, Саидкамолов ҳеч қандай муолажасиз тузалиб келарди: юзлари, лаблари қизара бошлади. Қон босими кўтарилиб, одатий даражага яқинлашди. Лаб-лунж ҳаракатлари тетиклашди. Кўзларини очиб, қорачиғини кўрсам, нур инмоқда. Бироқ негадир лаблари пичирлашдан тўхтамади. Бу рухий ҳуруж эмаслиги кўриниб турарди. Нима деяётганини сўраш эса, ноқулай эди...

– Домла, ўзингизни эркин тутинг, ухлашга ҳаракат қилинг! Бир оздан сўнг чой вақти бўлади. Бирга чой ичамиз! – дедим.

Шу палла хона эшиги очилиб, бош врач ва яна бир неча оқ халатли кишилар кириб келишди. Бош ҳақим ёнидагилар шаҳардаги номдор мутахассислар бўлиб, чамаси улар Саидкамоловнинг оғирлашганини эшитиб, маслаҳатга тўпланишганди. Улар мен билан имолашиб сўрашгач, оёқ учида юриб, бемор бошига келишди. Кимдир менга мурожаат қилди:

– Қалай, аҳволи яхшими?

– Мен соппа-соғман! – дея кўзларини очди Саидкамолов.

Ҳамма чўчиб тушди. Улар менга саволомуз назар билан, беморга ҳайрат нигоҳи билан тикилишди. Кейин домла билан жилмайишиб саломлашган бўлдилар. Саидкамолов барчани таниркан, қуниятлари билан мурожаат қилиб сўрашди.

Бош ҳақим мени чеккага имлади. Масала нимада эканига тушуниб елка қисдим.

– Мен келган пайт – олти яримда кризисда эди. Эмлардан бош тортиб... мана, кўряпсиз, аста-секин ўзига келяпти. Палатага олсак ҳам бўлаверди...

– Йўқ, бугунча шу ерда бўлаверсин. Ким билади... Баъзиларда ўлим олдидан мана шундай жонланиш юз беради...

– Ғайрат Садриевич, Ғайратжон, илтимос, мени холи қолдиришсин! – нола қилди хаста. Бош врач бемор каравоти томон кетди.

Мутахассислар домла билан хайрлашиб хонадан чиқишаркан, Ғайрат Садриевич менга юзланди:

– У сизни яхши кўради. Шу ерда бўла туринг. Навбатчиларга ҳам тайинлайман, ҳеч ким безовта қилмайди. Муаммо туғилса, ҳаммамиз телефонда!..

Саидкамолов соат тўққизлар атрофида ўзини бутунлай соғлом ҳис қила бошлади. Каравотида тикланиб ўтирди. Бир чашкадан сутли қаҳва ичдик, бир ўрамдан қуймоқ едик. Кейин олма арчиб бердим. Ҳаммасидан сўнг бир пиёла чой тутдим, ичди. У менга эътибор бермас, гўё хонада ёлғиз ўзи эди. Аввалгидек пичирлашини қўймасди.

Тановулдан кейин, олдидан патнисни олиб, ёстиғини тўғриладим.

– Йўк, Абдуллажон, ётмайман! Улар ёрдамга мухтож! Узроликлар! Бахти қаро узроликлар! – деди ўйчан қароқларини менга тикиб.

Мен ҳеч нарса англамасам ҳам хаста кўнгилни аяб:

– Ҳа-ҳа, – дедим.

Ғапини тушунмасдан маъқуллаётганим учун бўлса керак, домла истехзоли жилмайди.

– Яна бир пиёла кофе ичсам бўладими?! – деди ҳам сўроқ, ҳам илтимос оҳан-гида.

– Ҳа-ҳа, албатта! Мана ҳозир...

Қаҳва домла руҳиятини янада кўтарди. Сўнг олма сўради. Олмани курт-курт кавшаганича ёстикқа ёнбошлади.

– Абдуллажон, менга яқинроқ келинг. Топилса, қоғоз-қалам билан келинг!

Васиятномага ўхшаш бирор нарса ёздирмоқчи бўлса керак.

– Абдуллажон, сизнинг ул-бул ёзиб юришингизни биламан, – деди мен ёнига курси қўйиб ўтиргач. – Биласиз, биз олимлар атрофда кўрган-билганларимизга изоҳ, асос излаймиз. Олимликнинг ўзи табиат ва жамиятдаги нарса-ҳодисаларни тўғри изоҳлашдир. Мени умрим бўйи қийнаб келган, ёшлигимда рўй берган бир ҳодиса бор. Қил устида турган ҳаётимни сақлаб қолган, бутунлай бошқа ўзанга буриб юборган ҳодиса... Бу – узоқ тарих. Лекин унчалик мураккаб эмас, эслаб ҳам қоласиз, ҳар эҳтимолга қарши қоралаб борганингиз маъқул. Нега аввалроқ ўзингиз ёзмадингиз ёки одамларга

айтмадингиз дерсиз. Хоҳ ишонинг, хоҳи йўқ, барини бугун эслаяпман. Умрим бўйи мени қийнаган саволларга бугун жавоб топяпман... Менимча, ҳаётимда рўй берган бу ажабтовур воқеани халққа етказиш сизнинг кўлингиздан келади...

Хуллас, академик Саидносир Саидкамоллов икки соатларча вақт давомида бошидан кечган ўша ғаройиб воқеани ҳикоя қилиб берди. Гапириб бўлгач, олимлиги тутиб, вазиятни ўзича талқин қилди:

– Ўшанда миямнинг хотира ячейкаларига солинган электрон қулф сизнинг дорилар ёки хасталик туфайли организмда рўй берган ўзгаришлар таъсирида очилиб кетган бўлса керак...

– Балки Узро вакиллари ўзлари ҳақида кечикиб бўлса ҳам хабар бериш ниятида хотирангизни тиклаётгандир?

– Йўқ-йўқ, бундай ниятлари бўлганда аввалроқ ҳаракат қилишарди. Улар, менимча, энди келишмайди. Уларга бир бало бўлган. Улар ўша балога жуда яқин қо-лиш-ганди...

Оддийгина шифохона кийимида ўтирган академик Саидносир Саидкамоллов кўзимга Ердаги илм-фан тараққийси учун самодан тушган фариштадек кўринди. Биз каби инсон бўлса, атиги қирк йиллик илмий фаолияти даврида физика ва математикага тегишли, бу фанларнинг зарур муаммоларига оид эллиқдан зиёд китоб, мингдан ортиқ мақола ёза олармиди... Ўзимча, “Узроликлар ўзларига тегишли хотиралар ячейкасини бутунлай “қулф”лай олмаганлар”, – деган хулосага келдим.

Домла олма шарбати сўради. Уни оз-оздан хўпларкан, яқинроқ кел дегандек имлади. Оғзига кулоғимни тутдим.

– Менинг сафарим қариди. Болаларимни чакиринг!

Болалари шу атрофдалигини билардим. Домла илтимосини телефон орқали ҳамширага етказдим. Ҳадемай хонага ўғиллари, қизи ва куёви узун-қисқа бўлиб кириб келишди.

– Эналарингиз қани? – домланинг биринчи саволи шу бўлди.

– Бир оз шамоллабдилар шекилли... – жавоб берди Феруза қизи.

– Ҳа-а, яхши-яхши! – деди домла сирли бир оҳангда.

Мен ота-болаларни холи қолдиришни маъкул кўриб, домладан изн сўрадим.

– Абдуллажон, ўғлим, мени соғайтаман деб роса овора бўлдингиз!

Хизматингиздан рози бўлинг! Анавини ёзасиз-а, яхши нарса чиқади.

– Ҳаракат қиламан, домла! Бироқ илмий-фантастик асар ёзиб кўрмовдим!.. – дедим хижолатимни яширмай.

– Дарвоқе, жанрини шундай кўрсатинг! Бўлмаса одамлар ишонишмайди... – Саидкамолов домла кулиб, елкамга қоқди. – Мен сизга ишонаман!.. Сиз уддалайсиз!

Ушбу суҳбат домла билан охирги мулоқотимиз экан. Уйга бориб овқатланаётсам, қўл телефонимга жон кирди. Тингладим. Академик Саидкамолов болалари билан видолашгач, кўп ўтмай жон таслим қилибди...

Нукус